

Пътят към собствената природа в трактата „Дао Дъ Дзин ” на Лао- дзъ

КАТЕРИНА ГРИГОРОВА

Резюме. Настоящата статия разглежда диалектичната концепция за човешката природа според трактата „Дао Дъ Дзин”¹. Трактатът, познат още като „Книга за Пътя и неговата добродетел”, формулира възглед за безмерно и безименно начало- Дао², явяващо се източник на всичко съществуващо. От самата същност на Дао произтичат противоположностите, които са в хармонично единство, а не снемаци се по между си.

В „Дао Дъ Дзин” Лао-дзъ³ излага идеята за човека като „част от цялото”, чийто път представлява неизбежното „отиване и връщане към началото”, осъществяващо се не чрез проява на действие, а по силата на не-действието.

Ключови думи: „Дао Дъ Дзин ”, Лао-дзъ, Даоизъм.

Abstract. The present article looks at the dialectologist conception for human nature according to the treatise “Dao De Jing”. The treatise, known as “The book of the Way” formulates a point of view for boundless and nameless beginning – Dao, which is the source of all living things. From the substance of Dao flow the contrasts, which are in harmony, and do not neutralize each other.

In “ Dao De Jing”, Lao – Tzu presents the idea of man as “ part of all”, whose road is inevitably “going away and returning to the beginning”, realized not by manifestation of action , but by the force of non-action.

Keywords: “ Dao De Jing ” , Lao – Tzu , Daoism.

Увод

Трактатът „Дао Дъ Дзин” представя небето, земята, реките и планините, като част от Дао, върховно и всепроникващо начало, скрито движещо процесите в света. Дао се разглежда в двоен аспект. Дао като трансцендентно начало е неназовимо, безформено и лишено от същност: ”Дао, което може да се назове, не е постоянно Дао”, (§ 1; „Дао Дъ Дзин ”). То е непознаваемо само по себе си, но в своята неизчерпаемост има способността да породи всичко съществуващо.

Дао ражда едно,
едно ражда две,
две раждат три,
а три- всички неща.

(§ 42; „Дао Дъ Дзин“)

С назоваването Дао придобива дефиницията на „Път“ в онтологичен смисъл и означава: „да бъдеш така от само себе си“. Пространството между Небето и Земята е породено от върховното начало, а самото то бива пусто и неизчерпаемо.

В своето битие, човек няма съзнание за Дао, което е непознаваемо само по себе си. Той познава идеята за Пътя, разделяйки го чрез рационалната си способност на множество от пътища. Пътищата не са части от изначалната цялост, а низ от противоположности. Човекът може да познае същността на Пътя само чрез противоположностите, тъй като е способен да ги създава, както и да ги категоризира на „добро“ и „зло“. Неговите проявени действия винаги имат характер, докато Дао е лишено от същност. Той не може да познае Дао, защото не може да го създаде, самият той е създаден от него като „част от цялото“. Човекът няма съзнание за Дао, но има интуитивен априорен усет за него, проявяващ се чрез иманентната му способност да изпитва щастие и чрез нея да разбира дали следва, или не своя Път. Усетът за собствения Път в битието се явява обратен път на човека към началото, завръщането му към Дао.

Тази осезателна способност се явява връзката на човека с неговото изначално цяло. Тя се проявява като естествена връзка между Пътя в битието на човека и безименното начало Дао. Самият човек представлява хармонично единство между своята собствена природа (човешката природа), която е иманентно заложена в него и трансцендентната природа Дао.

Идеята за човека като част от цялото в трансцендентното начало е връзката с Дао, а в настоящото битие може да бъде разгледана чрез връзката човек-общество, където всеки човек представлява част от обществото. Вътрешната способност от изпитването на щастие в следването на правилния Път се осъществява от правилното и добродетелно поведение на човека в Поднебесната империя. Правилното поведение в обществото поражда усещането за правилния път към изначалното. Всеки човек има своята роля в обществото, а колкото по-градивна и добродетелна е тя, толкова повече доближава мястото му в Поднебесната до Дао. Мъдрецът представлява ликът на обществото, неговия идеален управник. Той се явява образец, знаещ как да постъпва правилно, как да „действа чрез бездействието“ (§ 2). Тази концепция наподобява Платоновата идея за идеалния управник-философът, който знае, че не знае и не се намесва в естествения порядък на нещата: „който знае, че не знае, е възвишен“ (§ 71). Естественият ред на нещата като породени представлява тяхната хармонична връзка с Дао. В битието тази свързаност се открива чрез отказа от проява на каквато и да било външна сила. Открива се чрез проява на не-действието, хармонията и изначалната добродетел на Дао-Дъ⁴.

Философия на не-действието

Концепцията за Дао на не-действието, заложена в трактата „Дао Дъ Дзин“, не разглежда не-действието като бездействие или като лишено от проява на действия. Идеята на не-действието е да „не се прави нищо“ в смисъла на въздържане от агресивно и целенасочено действие, което умишлено дава възможност за изява на абсолютната невидима сила на Дао. Философията на не-действието (у-уей) е философия на естественото ставане и пораждаване на нещата в света, техният хармоничен двигател, действащ съобразно принципа на Дао. Счита се за най-висшата проява на Дъ като добродетел и носи способността да изгради реда, който да удържи в себе си многобройните противоположности, разпръснати в битието на човека.

В „Дао Дъ Дзин“ е застъпена концепцията, че в природата и в човешкия свят силата в крайна сметка се обръща срещу самата себе си. Лао-дзъ защитава тази теза чрез метафората с водата, изразяваща принципа: „да победиш, отстъпвайки“. Основната идея е, че водата побеждава със силата на постоянството, заложено в нея изначално, а не като сила с външна проява. Лао-дзъ дава аналогия, служеща за различаването на действие от не-действие, според него упражняването на действие прилича на плуване срещу течението, което води човека до умора и го задържа на едно място. Не-действието представлява отпускане по течението, като това е убеждението, че само така човек може да изплува. Според Лао-дзъ единствения начин за онзи, който е на дъното да изплува и да не бъде залят от вълната е да се отпусне. Не-действието надделява над действието чрез силата на привличане, чрез това, което е, докато действието се проявява чрез това, което прави, чрез силата на принудата. Затова Лао-дзъ нарича не-действието: „действие без следа“, а „този, който е способен да върви, не оставя диря“ (§ 27) и „помага на десетте хиляди същества да живеят според своята природа, като се въздържа от вмешателство“ (§ 64).

Трактатът „Дао Дъ Дзин“ има едновременно космологичен и политически характер, като и двете му структури могат да се разгледат чрез метафората за водата.

В космологичен аспект водата е представена със своята природна способност да тече, но да не противодейства и течейки, да побеждава материи, които са по-силни и по-здрави от нея. В природата водата представлява Дао като начало, защото именно във водата се заражда животът. Сравнението на водата с добродетелта показва значението на добродетелта като сила, която „тече“ и чрез постоянството съумява, надделявайки над противоположностите, да създава и гради в света.

Висшата добродетел е като водата.
Водата допринася полза за всички неща,
но не се бори с тях.
Тя се стреми към /ниските / места,
които хората презират.

Ето защо прилича на Дао.
(§ 8; „Дао Дъ Дзин“)

Водата е неуловима и устойчива по своята природа, няма собствена форма, но има способност за проява в безкрайно множество форми. Природата на водата като универсално единство, имащо способността да тече, а чрез тази способност да се променя, я прави предел между нищото и нещото, между „онова- което- гоняма” и „онова- което- го- има”. Водата като предел преминава през измеренията и има статуса на пораждащо, оживотворяващо начало. Самото нейно преминаване и „вдъхване на живот” е по силата на собствената ѝ природа и се осъществява хармонично. Водата действа собствено чрез не-действието.

Обществото в „Дао Дъ Дзин”

Основната формулировка за образа на идеалното общество в трактата е за обществото, което следва и познава принципите на Дао. Лицето на тази общност е изобразено чрез фигурата на мъдреца, който не само познава закона на Дао, но и съумява да го предаде на обществото без формата на принуда или чрез онзи начин, обозначаващ уменията за действие по силата на не-действието: „Мъдрецът няма собствено сърце. Сърцето на народа е сърце на мъдреца ” (§ 4). Фигурата на мъдреца представлява от една страна идеалния управник, разпространяващ универсалния закон и напътстващ неговото спазване. От друга страна, мъдростта е качество, представляващо идеята за добродетел (Дъ) в самата вътрешна цялостна обществото. Ако в трансцедентен смисъл човек е част от цялото, от Дао, то в битието той е част от природата, от общността и чрез отношението си към своята среда и собственото си самоотношение той е свързан с цялото. Обществото може да се мисли като тази цялост, от която човек е част в своето битие и в начина, по който той се отнася към нея и към себе си, се проявява неговият вътрешен усет за Дао. Мъдрият човек следва своя път, ненамесвайки се в порядъка, по който се случват нещата в света, така той се уподобява на Дао.

Светът на човека се явява пространството между Небето и Земята, което е пусто и неизчерпаемо. Пространството има своята потенция да се запълни, като това се осъществява от Дао, но позволено от човека, който следва своя път хармонично и чрез не-действието, нерушейки природния ред. Празнотата позволява запълване, когато то се осъществява чрез хармонията, а когато към нея се пристъпи насилствено и принудително, пространството може да бъде избухливо и болезнено.

Метафората за водата показва връзката между природата като изначално единство (Дао) и обществото като част от това начало. Добродетелта като етическа категория (Дъ) идва от онова начало, което е лишено от същност (от Дао), но се проявява и осъществява в пространството между Небето и Земята, защото: „Дао ражда /нещата /, Дъ ги отглежда”, (§ 51). Дао е пораждащото

начало, а Дъ-добродетелта, която е едновременно породена от началото и пораждаща в обществото. Водата е свързана с добродетелта, защото както водата задава посока в природата чрез способността си да тече, така добродетелта задава посока в обществото чрез своята способност да гради. Способността на водата да тече е възможността ѝ да си пробива път в природата. Така и човек трябва да си пробива път в своята общност, използвайки спокойствието и добротата, а не насилието и вмешателството.

В трактата „Дао Дъ Дзин“ освен връзката между природата и идеята за добродетелта в обществото се наблюдава и свързаност на природата с образа на мъдреца. Лао-дзъ представя мъдреца като умеещ да разговоря с животните, притежаващ тяло, нежно като на пеленаче и неможещ да бъде отровен. Тази природна чистота и непорочност той сякаш съумява да пренесе чрез своята мъдрост в обществото. Мъдрецът е идеалният владетел и е силно ангажиран с живота в общността. Той има способността, „действайки чрез бездействието“ и добродетелта, да съгражда стабилно общество, което знае принципа на Дао и спазва неговия предел. Принципът на мъдреца в обществото е проектираният принцип от началото, от Дао.

/Принципът на мъдреца е: /

Животът да следва земята.

Сърцето да следва дълбочината.

Благотворителността да следва жен.

Думите да следват искреността.

Управлението да следва спокойствието.

Делото да следва умението.

Постъпките да следват времето.

Именно защото /мъдрецът / не се бори,
затова е непогрешим.

(„Дао Дъ Дзин“, §8)

Мъдрецът на Лао- дзъ има вътрешна способност да съгражда навън- в общността, извираща от неговата мъдрост, от мощта на надеянието и хармоничността на противоположностите. Познава принципа на Дао и създава общността чрез него „да създава, но да не присвоява“, а „това се нарича най-дълбоко Дъ“ (§ 10). Той прилича на Платоновия демиург, който съблюдавайки единното, конструира света на идеите. Мъдрецът от „Дао Дъ Дзин“, съблюдава добродетелта на Дао и чрез нея съгражда идеята за идеално общество.

Разривът между природното и нравственото

В „Дао Дъ Дзин“ присъства виждането на природното и нравственото, макар и свързани заедно са нетъждествени по между си. Природното бива представено като стихийна сила, която също както и Дао е необяснима сама по

себе си. Нравственото пък е характерно за битието на човека, то е познаваемо и донякъде може да бъде мислено като опит за познаване на природното. Този опит се проявява най- силно в обществото, където чрез законите човек се опитва да си обясни необяснимото. Природното, подобно на Дао, е непознаваемо, но човек има интуиция за него. То също може да се прояви и чрез създаването на усета за дисхармония, когато човек върви срещу него или се опитва да го подчини.

Разривът между природното и нравственото се дължи на липсата на хуманност у Небето, Земята и мъдреца, отнасящи се към всичко съществуващо „като към жертвено куче, направено от слама”(§ 5). Това разединение поражда нетъждественост, открояваща се в силната разлика между цикличния закон на природата и моралния закон на човешката общност.

Небесното Дао
отнема от богатите
и дава на бедните.
Човешкото Дао
наопаки.
То отнема от бедните
и дава на богатите.
(„Дао Дъ Дзин”, § 77)

„Отнемането” и „даването” в природата се осъществяват естествено и хармонично по силата на закона за цикличността, който гласи: „всичко силно, твърдо, превъзхождащо е било първоначално слабо, меко, нисшестоящо и е определено да се върне в предишното си състояние”. Човешкият свят действа „наопаки”, в него „даването” и „отнемането” се извършва насила. В своето битие човек често избира по- силната противоположност. Този избор на прекомереност, на излишък е противостоящ на човешката природа, в която е заложена идеята за природния закон на цикличността, според който слабостта е потенциална сила. Всяко човешко действие срещу природата като трансцендентно начало е противодействие върху неговата собствена (човешка) природа. Противодействието към собствената природа, както и способността на човек да греши, са естествено заложени в него. Той разбира за тях чрез загубата на изпитването на щастие, разбира, че се е отдалечил от следването на своя път. Прекомереностите отнемат щастие, защото техният характер е непостоянен: „който се е повдигнал на пръсти, не може дълго да стои ” (§ 24). Затова мъдрецът, който познава закона на Дао, е лишен от хуманност.

Концепцията за завръщането към природното в трактата

Трактатът „Дао Дъ Дзин” разглежда диалектично човешката природа, която има потенциала да „отиде ” извън началото си и да се „върне ” в него.

Човекът е част от Дао като „част от цялото ” и тъй като неговата същност е породена от добродетелта на Дао, тя е изначално добра. Отделен от началото чрез разединението между природното и нравственото, той има възможността отново чрез знанието за Дао, чрез правилното следване на своя път да се завърне в него. Идеята за завръщането към собствената природа се осъществява чрез сливането на човека с неговия Корен. Неговият свят е „ориентиран към центъра, но и нагоре, като двете са едно и също”. Човекът изгражда центъра и застава в него, а след това осъществява връзката между посоките- „горе ” и „долу ”. Показването на Корена като тъждество на центъра с израстването, показва растежа като естествен и непосредствен път, изразен чрез хармонична, а не принудителна сила.

Концепцията за завръщането на всички неща към техния произход (Фу)⁵ в трактата е показана чрез знанието за природния закон, което се явява в човека иманентна осъзнатост за завръщането към неговата собствена природа. Законът за цикличността показва противоположностите в света, но не като логически съгласувани на принципа на взаимозаменяемост, а циклично, като запълвайки се една друга, образуват цялото. По силата на природната логика в „Дао Дъ Дзин”:
„Съществата стигнали до своя връх, няма какво друго да правят освен да се върнат обратно”. Тази диалектика на отиване и връщане се осъществява чрез възможността на по-слабото да се разгърне в по-силното без да го преобразува. В битието на човека тази потенция се нарича израстване:

Нещата,
когато се раждат,
са слаби и крехки,
а когато умират,
са сухи и твърди.
(„Дао Дъ Дзин”, § 76)

Макар че разривът между природното и нравственото е довел човека до отдалечаване от началото, а чрез него и от собствената му природа, той се явява и възможност като обратен път за завръщането към нея. Проявява се в идеята за търпимост, която е заложена в човека. Идеята за търпимост бива сравнявана с християнската любов и будисткото страдание. Основният възглед, формулиран в нея, е, че нищо, което е между Небето и Земята, не съществува само за себе си: „ако Небето и Земята са дълговечни, то е защото не съществуват за себе си” , (§ 7). Идеята за търпимостта между всичко съществуващо се явява неговата постоянна връзка с началото. Ако нищо в Поднебесната не съществува само за себе си, то рано или късно ще се завърне в своето начало и ще се слее с Дао. Природният закон гласи, че всяко нещо върви отдолу нагоре, а после се връща обратно в извора: „всичко в света се възвръща към Дао, както балканските поточета текат към реките и моретата”(§ 32).

Заключение. Трактатът „Дао Дъ Дзин ” показва диалектиката на човешката природа като напускане на Дао и завръщане в него. Собствената

природа на човека е свързана с Дао, а тяхното единство се разкрива в битието със следването на Пътя. Следването на Пътя е възможността на човек да открие себе си. Познаването на Пътя е естествено присъщо, а неговото разделяне на противоположности от човека е необходимото условие, за да може той да осъзнае своето битие като част от Дао. Познал хармоничната цялост на противоположностите, ролята си в обществото, връзката си с природата и добродетелта, човекът е познал себе си като „част от цялото“, изпитал е Дао в себе си, в своята човешка природа. Човекът, който е в близост до Дао, може да действа чрез не-действието, защото е осъзнал, че слабостта е по-голяма от силата, а най-висшата сила действа от вътре – навън.

Бележки:

1. Кит., букв.: „Книга за Пътя и неговата сила“; съчинение, състоящо се от 5000 знака, което се приписва на Лао-дзъ и е базисно произведение за философския даоизъм (Даодзя), както и за религиозния даосизъм (Даодзяо). Според традицията е написано през VI в. от Лао-дзъ, но днес се предполага, че не може да е възникнало преди IV или III в. пр. н. е. Трактатът се състои от 81 кратки глави, първите 37 от които образуват „Книгата за пътя“ (Дао), а останалите 44 – „Книгата за Дъ“.

2. Кит., букв.: „път“, централно понятие на даоизма и даосизма, от което се извеждат техните имена. Идеята за Дао е в центъра на „Дао Дъ Дзин“ и Джуандзъ. За първи път метафизическо значение Дао получава в съчинението на Лао-дзъ, „Дао Дъ Дзин“; там то е всеобхватният Първи принцип, лежащ в основата на всички явления. То е действителност, от която възниква вселената и която Лао-дзъ, поради липсата на адекватно понятие, нарича Дао. Следователно Дао е безименно, неназоваемо.

3. Кит., букв.: „Древен учител“; известен още като Лао Дан и Ли Ър, според традицията автор на „Дао Дъ Дзин“.

4. Кит., букв.: „добродетел, сила“; действената сила на Дао, свойственият на всяко нещо принцип, съотв. качества и закономерности, които всяко отделно нещо получава от Дао, и които го правят това, което то е, и чрез което се проявява във феноменалния свят. Наред с това обаче Дъ означава и добитата от осъществяването на Дао „добродетел“.

5. Също фан, кит., букв.: „връщане, обръщане“; понятие от „Дао Дъ Дзин“, което описва същностното движение на Дао. Връщането на всички неща

към техния произход е законът, лежащ в основата на всички явления; всички неща произлизат от Дао и трябва отново да се върнат в него.

Библиография:

1. Енциклопедичен речник на източната мъдрост. София, 1996.
2. Лао Дзъ, Дао Дъ Дзин, прев. Л. Димитров, Костенец, 1990.
3. Куцарова, Теодора, Лаодзъ, Трактат за пътя и природната дарба, УИ "Св. Климент Охридски", 2008.
4. Уонг Ева. Даоизъм. Въведение в историята, философията и практиката на древната китайска традиция. София, Аратрон 2002.
5. Чън А. История на китайската мисъл, С.: Рива, 2001
6. Kupperman Joel. Classic Asian Philosophy: A Guide to the Essential Texts. Oxford University Press, 2001
7. Lai, Karyn. An Introduction to Chinese Philosophy. Cambridge University Press, 2008.